Tossene - Kulturmiljö av riksintresse

Stig Swedberg och Linda Jungbeck

Undersökning av boplats L1967:6713, Sotenäs kommun, Västra Götalands län

Populärvetenskaplig sammanfattning 2026:4

Kulturlandskapet

Tossene

Centralt på Sotenäset i mellersta Bohuslän ligger byn Tossene, som även gett namn åt socknen. Fornlämningsmiljön är mycket rik, med lämningar från hela förhistorien. Miljön kring Tossene är utnämnd som riksintresse för kulturmiljövården, det vill säga att den anses viktig ur en nationell synvinkel och ska skyddas mot skada.

Under 2025 gjordes arkeologiska undersökningar strax söder om bergtäkten norr om Tossene. Fornlämningen som undersöktes består av en boplats, L1967:6713, med lämningar från stenålder, bronsålder och järnålder. Tillsammans med tidigare utförda undersökningar kring Tossene fördjupar dessa resultat bilden av Tossenes förhistoria.

Kulturmiljön i Tossene består främst av de synliga lämningarna från bronsålder fram till dagens landskap, med sockencentrumet och gårdarna runt slätten, men området har varit bebott redan under tidig stenålder.

Från yngre stenålder finns få lämningar kring Tossene. Stenkammargravar restes under denna tid och en har varit belägen strax väster om området.

Under bronsålder, se tidsaxel, börjar traditionen med hällristningar. På bergen runt Tosseneslätten ligger hällristningslokalerna tätt. Även på mindre åkerholmar förekommer ristningar. Bronsåldersgravar, i form av rösen, finns på höjderna runt Tossene. Genom undersökningen av L1967:6713, men också genom tidigare undersökningar, vet vi att människor har bott och brukat området under denna period.

Från järnålder finns flera gravfält. De största är belägna på berg vid Överby, Valla och Tossene. Det får tolkas som att dessa gårdar har brukats åtminstone från denna tid. Guldtenar, betalningsringar av guld, har hittats vid kyrkan i Tossene. Vid undersökningar norr om kyrkan har eldstäder och eventuellt hus framkommit som kan dateras till järnålder.

Medeltiden finns representerad genom de äldsta skriftliga beläggen för gårdarna, från 1300-talet. Även den äldre kyrkan är belagd från denna tid, den nya byggdes på 1800-talet. Prästgården ligger i Överby och är belagd från 1500-talet, men som gravfälten antyder, är gården troligen betydligt äldre. Socknennamnet skrevs på medeltiden *Tossini*. Det är alltså ett så kallat *vin*-namn, som betyder betesmark. Ordet *vin* är utdött i norska och svenska, men namntypen har varit produktiv under en lång period, från äldre järnålder fram till början av medeltiden.

Undersökningarna i Tossene

De senaste årens undersökningar har fördjupat kunskapen om områdets förhistoria.

Undersökningarna vid Torp

Under 2005–2008 utfördes forskningsundersökningar av Göteborgs universitet norr om kyrkan i Tossene, vid Torp. Dessa visade på en lång boplatskontinuitet i området. Över tjugo dateringar utfördes varav knappt en tredjedel kan hänföras till bronsålder och resterande järnålder.

Vid undersökningen av boplatsen L1967:6919 framkom mer än 60 anläggningar. Mer än hälften av dessa var stolphål. Några av dessa har troligen ingått i ett hus, det går dock inte med säkerhet att säga om de utgjort delar av ett eller flera bostadshus. Det kan vara också vara frågan om någon eller några andra typer av konstruktioner. Samtliga stolphål, utom ett, har daterats till järnålder.

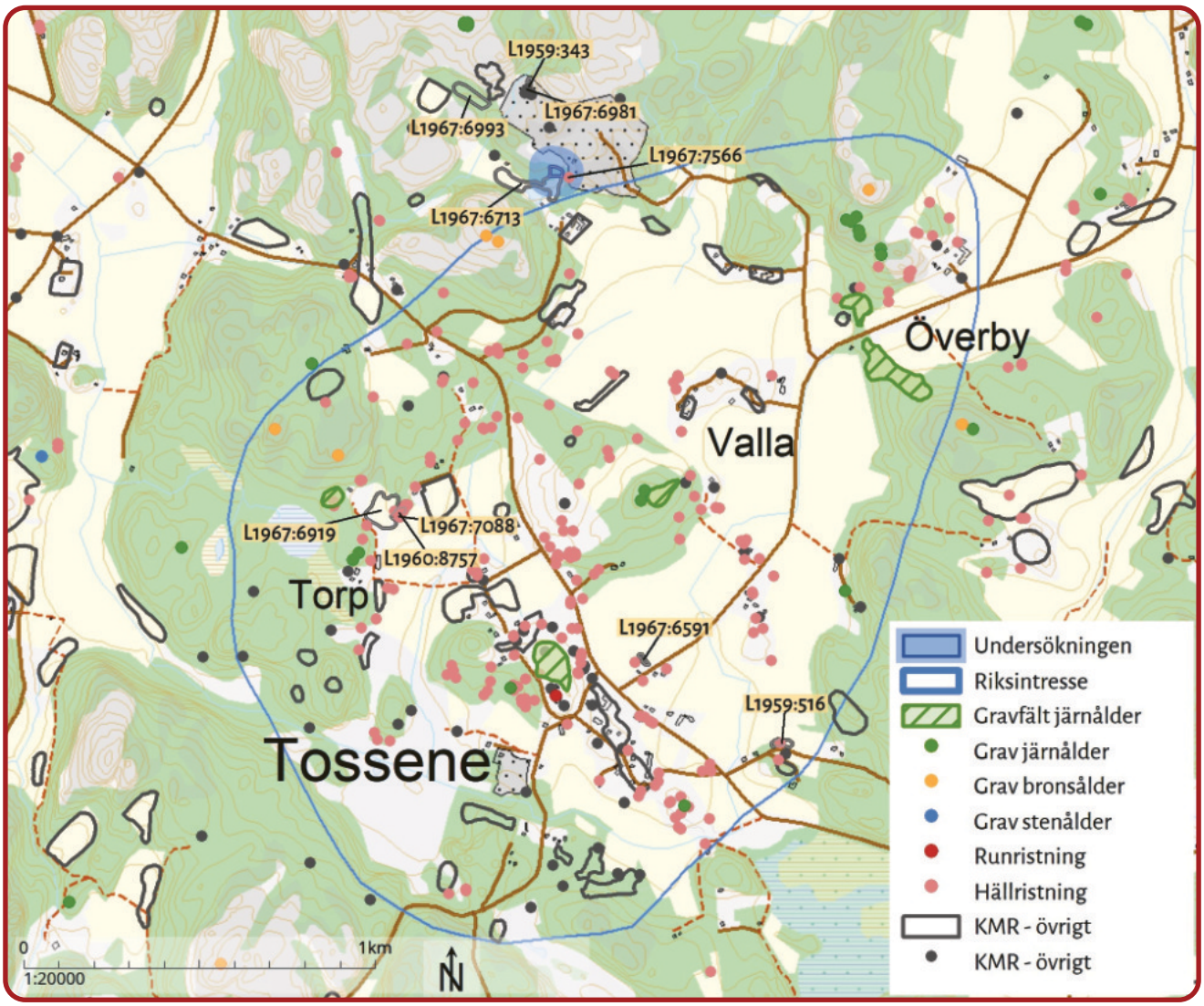

Illustration 1. *Översikt av lämningar inom och kring riksintresseområdet Tossene. Undersökta lämningar inom området och vid bergtäkten har markerats med nummer.*

Från bronsålder finns två dateringar, ett stolphål och en härd.

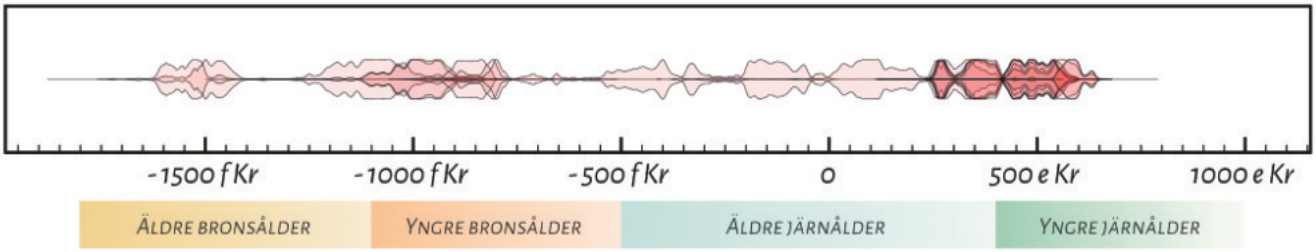
En stor mängd keramik framkom som kan dateras till såväl brons- som järnålder. En speciell typ av kärl är den punsdekorerade keramiken.

Undersökningarna kring hällristningen L1967:7088 och inom boplatsen L1960:8757 visade på betydligt färre anläggningar. Av störst intresse var ett kulturlager och en stenpackning. Den senare daterades genom sex prover till i princip hela bronsåldern. Ytterligare en datering från denna anläggning faller inom äldre järnålder. Övriga dateringar, från härdar, stolphål och andra strukturer, dateras till järnålder.

Illustration 2. *En del av figurerna från hällristningen L1967:7088 med skepp, människor i form av adoranter, djur, skålgropar och fragment. Utformningen av ristningarna kan jämföras med de på omslaget, från ristningen L1967:7566 som dokumenterades vid bergtäkten samt illustration 6. Foto: Stiftelsen för dokumentation av Bohusläns hällristningar.*

Naturvetenskapliga dateringar från undersökningarna vid Torp. Överlappande dateringar illustreras av mörkare färg.

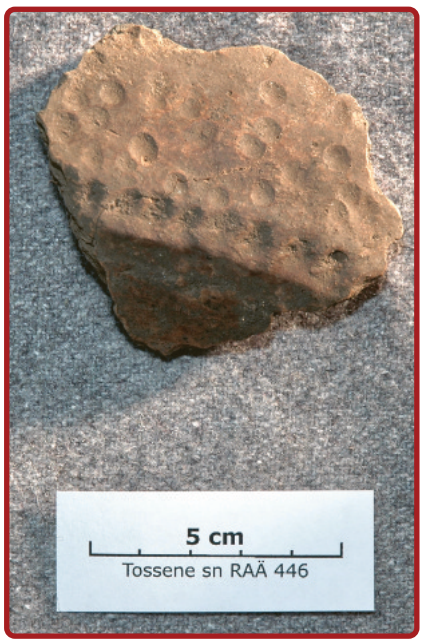

Illustration 3. *En skärva från den punsornerade keramiken. Foto: Göteborgs universitet.*

Betydlig mer keramik samlades in från denna undersökningsyta. Kärlen kan främst dateras till yngre bronsålder och äldre järnålder. Nästan 400 lerkulor påträffades också. Det är ett ovanligt stort antal och att de förekommer tillsammans med hällristningar gör att undersökarna tolkade lerkulorna som ett rituellt inslag.

Illustration 4. *Lerkulor från aktivitetsytan invid hällristning L1967:7088. Foto: Göteborgs universitet.*

Undersökningar i sydöstra delen av riksintresset Tossene

Två mindre undersökningar har genomförts i sydöstra delen av riksintresseområdet.

Strax nordost om kyrkan, ut mot slätten, undersökte Bohusläns museum boplatsen L1967:6591. Där framkom tre eldstäder med skärvsten och slagg. Inga dateringar utfördes. Slaggen kan betyda att man hanterat järn på platsen.

Sydost om denna plats undersökte Kulturlandskapet boplatsen L1959:516. Vid denna framkom två stolphål och två eldstäder. En av dessa har daterats till förromersk järnålder. Fynden utgjordes av delvis patinerad flinta samt en bit keramik. Keramiken är troligen från metalltid, det vill säga brons- eller järnålder. Den patinerade flintan är rimligen tidigmesoltisk. Av övrig flinta bedömdes några avslag vara efter flathuggning, en teknik som ofta förekommer under bronsålder.

Undersökningarna i anslutning till bergtäkten i Tossene

Fem fornlämningar har helt eller delvist undersökts vid bergtäkten i Tossene, samtliga undersökningar har bekostats av Hallindens Granit. De utgörs av fyra boplatser och en hällristning.

Stenålder

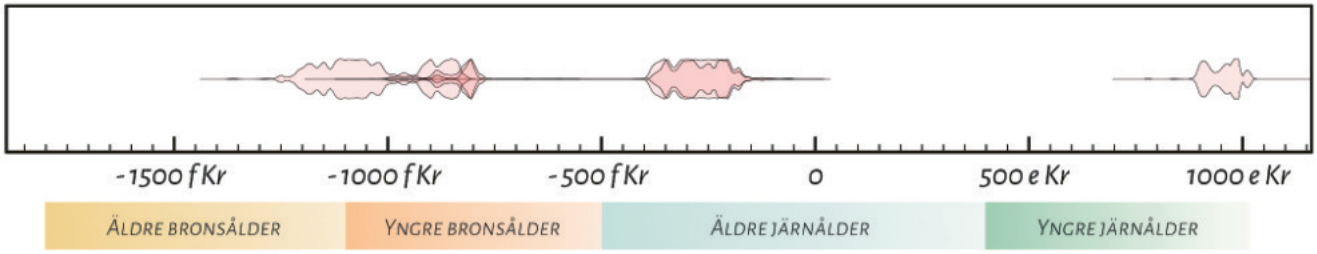
Föremål från mesolitikum, äldre stenålder, har framkommit vid boplatserna L1967:6713, L1967:6993 och L1959:343. De kan troligen hänföras till den äldre delen, som ibland kallas för hensbackakultur. Då låg dessa boplatser vid strandkanten. Flintan från dessa boplatser har ofta fått en karaktäristisk vit ytpatinering, troligen för att de utsatts för återkommande vattenöversilning.

Från neolitikum, yngre stenålder, har vi fynd endast från den nu genomförda undersökningen vid L1967:6713. Dessa utgörs av avslag från en slipad yxa samt keramik. Den senare är av en typ som kallas för trattbägare. Dessa associeras med de första bönderna i området. Även stenkammargravar hör till den kultur som de första bönderna förde med sig. De såg säkert odlingspotentialen hos Tosseneslätten. En stenkammargrav har funnits väster om riksintresseområdet.

Bronsålder

Hällristningar brukar räknas till denna tid men förekommer även under järnålder. Den ristning, L1967:7566, som dokumenterades i direkt anslutning till undersökningen av L1967:6713 hör troligen till slutet av bronsåldern eller tidig järnålder. Den är inte alls så spektakulär som ristningarna vid Tossene kyrka. De mer spektakulära ristningarna har tolkats som ristningar som utförts vid platser där många människor samlats. Istället tolkade undersökaren den som en mer lokal eller personlig häll, som kan knytas till en person, släkt eller gård.

Naturvetenskapliga dateringar från undersökningarna vid bergtäkten. Överlappande dateringar illustreras av mörkare färg.

Vid undersökningarna inom riksintresseområdet har föremål, kulturlager och eldstäder från bronsålder hittats. Vid undersökningen av L1967:6713 framkom skärvor från den rabbade keramik som är typisk för bronsålder. Två gropar och ett stolphål daterades till yngre bronsålder. Vid en av groparna, tillsammans med den rabbade keramiken, framkom också brända ben. Här var stenarna omplockade. Undersökarna utesluter inte att det kan vara fråga om en gravläggning men det är också möjligt att det är rester från matberedning.

Något äldre, från mellersta bronsåldern, är kulturlagret från L1959:343. Undersökaren är osäker på hur det ska tolkas då få andra anläggningar framkom i övrigt, men en möjlighet är att det är resterna av en svedja.

Järnålder

Vid förundersökningen av L1967:6713 finns det två dateringar av kol från säd och gräs till förromersk järnålder och en eldstad har daterats till yngre järnålder. Säden togs ur fyllningen av ett stolphål och gräset från ett kulturlager.

Resultaten har tolkats som att användningen av ytan har förändrats från äldre till yngre järnålder. Vid periodens början har ytan varit uppodlad, medan mycket tyder på att den i slutskedet var mer extensivt nyttjad, kanske som utmark. Till det kan läggas den eventuella svedjan från bronsålder som kanske visar på ett inledande uppodlingsförsök.

Tolkning

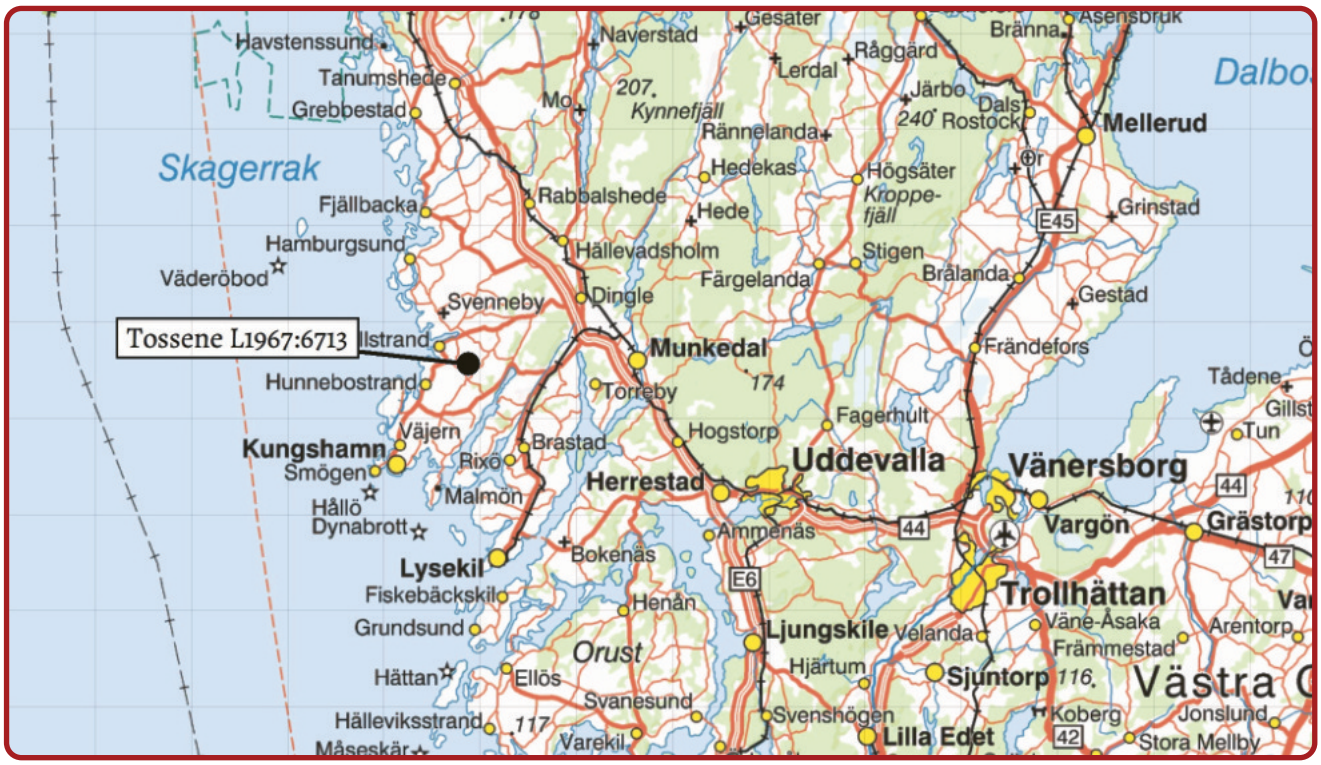
Om resultaten från undersökningen av 1967:6713 ställs i relation till undersökningarna utförda norr om Tossene kyrka, vid Torp, kan vi se att båda platserna har en tydlig aktivitetsfas runt mitten av bronsålder, runt 1 000 f Kr. Likaså är båda platserna aktiva under äldre järnålder. Vid Torp övergår denna aktivitet sedan till ett intensivt brukningskede under början av yngre järnålder medan vi från L1967:6713 inte har några belägg för aktiviteter förrän eldstaden som gjordes upp i slutet av järnålder. Det är möjligt att det tydliga mönster med järnåldersgravfälten knutna till de större medeltida gårdarna, som vi berörde inledningsvis, återspeglas i dessa resultat. Den bosättning som tas upp under bronsålder och äldre järnålder vid L1967:6713 förvandlas under yngre järnålder till en utmark i förhållande till de större gårdarna.

Illustration 5. *Fynd av bearbetad flinta från L1967:6993. Flintan är fotograferad direkt i fält där de hittats efter att har borstats rena. De uppvisar den blå- eller vitpatinerade ytan som är typisk för flinta från bl. a. äldre mesolitikum. Till vänster på bilden syns ett skadat spån, även det ett typiskt föremål från denna tid. Foto: Kulturlandskapet.*

Illustration 6. *En del av ristningen L1967:7566 med motiv av skepp, skålgrop och fragment, kan jämföras med illustration 2. Skeppen på denna ristning är mer stiliserade och figurvariationen mindre än på de större ristningarna. Foto: Kulturlandskapet.*

Boplatsen Tossene L1967:6713 är belägen centralt i Tossene. © Lantmäteriet.

LÄSTIPS

Tossene L1967:6713, Sotenäs kommun, Västra Götalands län. Arkeologisk undersökning av boplats med lämningar från stenålder och metalltid. Kulturlandskapet rapporter 2026:2. Stig Swedberg och Linda Jungbeck.

RAÄ 962:1, Tossene socken, Sotenäs kommun, Västra Götalands län. Arkeologisk förundersökning av hällristning. Kulturlandskapet rapporter 2020:11. Andreas Toreld.

Tanumprojektet. Arkeologiska undersökningar vid hällristningar i Tossene socken, 2005–2008. Rapport, GOTARC serie D, Arkeologiska rapporter no. 72. Göteborgs universitet. Red. Johan Ling och Ulf Ragnesten.

Kulturmiljöer i Sotenäs kommun. Kulturhistoriskt underlag för översiktsplan 2010. Bohusläns museum Rapport 2009:49. Linnea Nordell och Lars Rydbom.

www.sotenas.se/download/18.342b798515b7e79110da6ede/1492693764378/Kulturmilj%25C3%25B6underlag

Projektet på Kulturlandskapets hemsida:

www.kulturland.se/portfolio/aun-tossene-l19676713

Kulturmiljöregistrets uppdragssida:

https://app.raa.se/open/fornsok/uppdrag/63a5224b-cf00-4d67-bbae-85156417b495

Fastighet: Valla 5:1, Tossene socken, Sotenäs kommun, Västra Götalands län

Länsstyrelsebeslut dnr: 14775–2025

Uppdragsnummer i Kulturmiljöregistret (Fornsök): 202500594

Uppdragsgivare: Hallindens Granit AB

Fältarbetsperiod: 2025-06-30 – 2025-07-11

Projektnummer: 25048

Redigering och layout: Paula Molander

Kulturlandskapet
Ekelidsvägen 5
457 40 FJÄLLBACKA
www.kulturland.se
kontakt@kulturland.se

Kulturlandskapet